

Marija Navickaitė – istorijos magistrė, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė, Istorinės LR Prezidentūros Kaune muziejininkė

Moksliniai interesai: migracijos ir diasporos tyrimai, Lietuvos istorija XIX a. antroji pusė – XX amžius

El. paštas: marija.navickaite@vdu.lt

Marija Navickaitė – Master of History, PhD student of the Department of History of Vytautas Magnus University, museologist of the Historical Presidential Palace of the Republic of Lithuania in Kaunas

Research interests: Migration and diaspora research, Lithuanian history of the 2nd half of the 19th century – 20th century

E-mail: marija.navickaite@vdu.lt

Marija Navickaitė

Vytauto Didžiojo universitetas

UŽSIENIO LIETUVIŲ KORESPONDENCIJA NELEGALIOJE LIETUVIŲ SPAUDOJE XIX A. PABAIGOJE – 1904 METAIS

Anotacija

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje į Vakarų Europą ir JAV išvykę lietuviai susidūrė su nauju pasauliu, kuriame susikūrė gausūs išeivijos centrai su spauda bei organizacijomis. Ten kūrėsi santykiai su kitataučiais, vystėsi visuomeninė veikla, religinio pobūdžio konfliktai, tautinio identiteto paieškos, politinė diferenciacija ir kiti procesai. Šie naujo gyvenimo aspektai atsispindėjo įvairiomis formomis ir Lietuvoje, viena jų – korespondencija viešojoje erdvėje – spaudoje. Korespondencija ne tik suteikė žinių apie lietuvius įvairiuose kraštuose, bet ir to meto žmonėms tapė išeivio paveikslą bei aplinką, kurioje jie gyveno. Šio straipsnio tikslas – pasižiūrėti, kokio pobūdžio ir turinio korespondencija aptinkama į Vakarų emigravusių lietuvių nelegalioje spaudoje, leistoje Mažojoje Lietuvoje iki 1904 m., ir kokios naujo, modernaus gyvenimo tendencijos atsiskleidžia komunikacijos iš JAV, Didžiosios Britanijos ar Prancūzijos turinyje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: išeivija, emigracijos istorija, korespondencija, nelegali lietuvių spauda.

Abstract

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, Lithuanians who had left for Western Europe and the United States were confronted with a new, modern world, where numerous diaspora centres with a press and organisations formed, and everyday life went on, relations with foreigners developed, and social activities evolved. Conflicts of a religious nature also arose, and the search for a national identity, political differentiation and other processes developed. These aspects of the new life were reflected in various forms in Lithuania as well, one of which was correspondence in the public sphere, in the press. The correspondence not only provided knowledge about Lithuanians in various countries, but also painted a picture of the diaspora and the environment in which they lived. The purpose of this paper is to find out what kind and content of correspondence by Lithuanians who emigrated to the West is found in the illegal Lithuanian press

published in Lithuania Minor until 1904, and what trends in the new modern life are revealed in the content of communication from the USA, Great Britain and France.

KEY WORDS: emigration, emigration history, correspondence, illegal Lithuanian press.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v30i0.2464>

Į v a d a s

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos istorija paženklinta gausios emigracijos. Dideli ir ryškūs išeivijos centrai susikūrė Vakarų pasaulyje. Po 1863–1864 m. sukilimo dalis buvusių aktyvių dalyvių, bėgdami nuo persekiojimo ir represijų, traukėsi į Vakarų Europą, kur politiniu išeivijos centru tapo Paryžius¹. Tiesa, pamažu dėl praktiškai sustojusios emigracijos šis centras sumenko, bet 1886 m. čia buvo įsteigta Paryžiaus lietuvių draugija „*Želmuo*“, o 1904 m. vasario 1 d. *Draugystė Lietuviškos Akademiškos Jaunuomenės „Lithuania“*. Netolimą kalnuotą Šveicarijos kraštovaizdį rinkosi studentai. Šveicarijos universitetuose aukštojo mokslo siekė tautiečiai, kuriuos ribotos studijų galimybės ir lituanistinės veiklos ribojimai vertė ilgesniam ar trumpesniam laikui įsirašyti į emigrantų gretas. Pirmą Šveicarijos lietuvių draugija susibūrė 1898 m. gruodžio mėnesį Ciuriche pavadinimu *Draugystė lietuviškos jaunuomenės*². Po metų Fribūro universitete įsteigta lietuviška universiteto draugija „*Rūta*“ (nuo 1913 m. „*Lithuania*“). XIX a. pabaigoje itin išaugo ekonominio pobūdžio emigracija. 1861 m. carinėje Rusijoje panaikinus baudžiąvą, nuo prievolės atleistiems valstiečiams įsigyti žemės buvo sudėtinga, kas lėmė agrarinės darbo jėgos perteklių kaimuose. Keltis į miestus buvo keblu dėl minimalaus pramonės išvystymo. Pasklidusios sėkmės istorijos ir jaunatviškas avantiūrizmas padrąsino didesnio uždarbio ieškoti labiau išsivysčiusiose, industrializuotose Vakarų pasaulio valstybėse. Daugiausia emigruota į Jungtines Amerikos Valstijas, kur susikūrė gausiausias ir daugiausia ryšių su Lietuva palaikęs išeivių centras. Karolio Račkausko pateiktais duomenimis, vien 1899–1904 m. į JAV atvyko beveik 65 tūkstančiai (64 825) lietuvių³. O kur dar atvykę iki 1899 m. ar ten jau gimę antrosios kartos lietuviai. (Verta atkreipti dėmesį, kad į JAV vyko ne tik ekonominio pobūdžio migracija, bet valstiečius trauktis skatino ir 1874 m. paskelbta visuotinė karinė prievolė, o politinio pobūdžio emigrantus vertė bėgti Rusijos imperijos persekiojimais.) Išeiviai, nepasiekę išsvajotų JAV krantų, laikinai ar visam laikui rinkosi Didžiosios Britanijos salas.

¹ Peisachas Freidheimas, Lietuvos valstybingumo klausimas lenkų ir lietuvių politinėje emigracijoje po 1863 m. sukilimo. *Lietuvos istorijos metraštis 2002*, 2 (2004), 89.

² Pranciškus Žitkevičius – dailininkas, publicistas, lietuvis. *Krinčino Antano Vienažindžio mokykla*, [žiūrėta 2020 03 18]. Prieiga internete: http://krincinomokykla.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=203&Itemid=162.

³ V. K. Račkauskas. *Amerika arba Rinkiny's įvairių faktų, žinotinų Amerikoje gyvenantiems ir čion atkeliaujantiems lietuviams*. New York, N. Y.: „Tėvynės“ spaustuvė, 1915, 123.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Škotijoje gyvenusio lietuvių kunigo Juozo Norbuto teigimu, saloje galėjo gyventi 12–13 tūkstančių lietuvių, iš kurių 2/3 Škotijoje⁴.

Vakaruose susikūrę lietuvių centrai buvo atviros bendruomenės, kurios palaikė ryšius tiek su kitais išeivijos centrais, tiek su lietuviais iš Didžiosios Lietuvos, o ten buvęs „laisvas oras“ įgalino pasitraukusius lietuvius užsiimti aktyvia visuomenine veikla, leisti lietuvišką spaudą, kas sudarė sąlygas augti lietuvių bendruomenėms, sklusti laisvesnei minčiai. Ryšiai megzti ir palaikyti įvairiais būdais: bendradarbiaujant spaudoje, dalyvaujant bendrose lietuviškose iniciatyvose, pavyzdžiui, ruošiantis dalyvauti pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 m., renkant aukas ar palaikant asmeninius santykius, susirašinėjimą su giminėmis. Petras Ruseckas laikraštyje „Pasaulio lietuvis“ rašė: „Juk išeiviai per laiškus, per savo spaudą, kurią taip dažnai siuntinėja saviškiams, ypač atvykę paviešėti ar visą grįžę savo tėvynėn, suteikia saviems daug žinių apie tuos kraštus, kuriuose jie buvo ar buvojo. Mūsų visuomenė, net liaudis iš mūsų išeivių turi daug žinių apie įvairius pasaulio kraštus ir jų santvarką <...>.“⁵ Dar vienas iš aktyviai naudotų komunikacijos būdų – korespondencija viešojoje, pagrindinėje to meto medijoje – spaudoje. Nuo pat 1883 m. pasirodžiusios „Aušros“ iki spaudos draudimo panaikinimo dažnai aptinkama užsienio lietuvių korespondencijos, kurioje atsiskleidžia ne tik jų naujojo gyvenimo realybė, bet ir išryškėja išeivių noras papasakoti apie save, savo patirtis ir veiklas, išskiriant jiems svarbius aspektus. Šios trumpos informacinio pobūdžio žinutės ne tik suteikė faktinių žinių, bet ir tapė išeivio paveikslą bei aplinką, kurioje jie gyveno.

Lietuvių emigracijos istorija yra sulaukusi nemažai tyrėjų dėmesio. Natūraliai daugiausia dėmesio yra sulaukę gausiausi ir aktyviausi išeiviai – JAV lietuviai. Čia vertėtų paminėti Stasiaus Michelsono išeivijos istoriją⁶ bei Antano Kučo redaguotą „Amerikos lietuvių istoriją“⁷ ir jau Lietuvoje rašiusius Alfonsą Eidintą⁸ bei Egidijų Aleksandravičių⁹. Apie lietuvių bendruomenės gimimą Didžiojoje Britanijoje yra rašę kun. Juozas Norbutas¹⁰, Kęstutis Raškauskas¹¹, Regina

⁴ Kun. Juozas Norbutas. *Trumpas memorandum apie Lietuvius Škotijoje*. Mossend, Lanarkshire: n. l, 1920, IV.

⁵ *Pasaulio lietuviai*. Redagavo Petras Ruseckas. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935, 22.

⁶ Stasiaus Michelsonas. *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*. South Boston, Massachusetts: „Keleivis“, 1961.

⁷ *Amerikos lietuvių istorija*. Redagavo dr. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.

⁸ Alfonsas Eidintas. *Lietuvių Kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993; Alfonsas Eidintas. *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021.

⁹ Egidijus Aleksandravičius. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

¹⁰ Kun. Juozas Norbutas. *Trumpas memorandum apie Lietuvius Škotijoje*. Mossend, Lanarkshire: n. l, 1920.

¹¹ Kęstutis Raškauskas. Londono lietuvių katalikų bendruomenės savivaldos raida 1896–1930 m. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 15 (2013), 39–55.

Laukaitytė¹². Peisachas Freidheimas¹³ yra pristatęs lietuvių išeiviją Paryžiuje po 1863 m., o apie Šveicarijoje studijavusius lietuvius ir jų užgimstančią veiklą rašė Algimantas Katilius bei Monika Šipelytė¹⁴. Šie ir kiti leidiniai leidžia susidaryti bendrą išeivijos vaizdą ir suvokti kontekstą, kuriame plėtojosi užsienio lietuvių ryšiai su Lietuva.

Nors užsienio lietuvių kūrimasis Vakarų Europoje ir JAV bei jų ryšiai su Lietuva XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje yra sulaukę istoriografijos dėmesio, bet korespondencija nelegalioje lietuvių spaudoje mažai tyrinėta. Apie „Aušroje“ spausdintą korespondenciją, atskleisdamas JAV lietuvių ryšius su „Aušra“, yra rašęs Bronius Raguotis¹⁵. Plačiai Britanijos lietuvių korespondenciją yra naudojęs Remigijus Misiūnas savo darbe „Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais“¹⁶. Lietuvių ir JAV lietuvių spaudoje skelbta korespondencija autorius naudojo rekonstruodamas Britanijos lietuvių gyvenimą iki Pirmojo pasaulinio karo, tačiau jis nežvelgia į šią korespondenciją kaip į reiškinį nelegalioje lietuvių spaudoje.

Straipsnio *objektas* – užsienio lietuvių korespondencija iš JAV ir Vakarų Europos (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir Šveicarijos) nelegalioje lietuviškoje spaudoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.

Straipsnio *tikslas* – atliks periodinių liberalios pasaulietinės srovės leidinių „Aušra“¹⁷, „Varpas“¹⁸, „Ūkininkas“¹⁹, „Naujienos“²⁰ bei katalikiškų leidinių

¹² Regina Laukaitytė. *Londono lietuvių šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018.

¹³ Peisachas Freidheimas. Lietuvos valstybingumo klausimas lenkų ir lietuvių politinėje emigracijoje po 1863 m. sukilimo. *Lietuvos istorijos metraštis 2002*, 2, 89–120.

¹⁴ Algimantas Katilius. Fribūro universiteto draugijos „Lituania“ šalpos fondas. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 36 (2012), 92–117; Monika Šipelytė. Fribūro universitetas ir lietuvių veiklos Šveicarijoje reikšmė XX amžiaus pradžioje. *Lietuvos istorijos studijos*, 37 (2016), 154–176.

¹⁵ Bronius Raguotis. „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai bei sąveika (1883–1888 m.). In *„Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje*. Vilnius: Mokslas, 1988, 55–78.

¹⁶ Remigijus Misiūnas. *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus Animus, 2019.

¹⁷ „Aušra“ – pirmasis mėnesinis visuomeninis, politinis ir literatūrinis žurnalas, leistas 1883–1886 m. Ragainėje ir Tilžėje. Redagavo: J. Basanavičius, J. Mikšas, J. Šliūpas, M. Jankus.

¹⁸ „Varpas“ – Lietuvos draugijos inicijuotas liberalus visuomeninis-politinis, literatūros ir mokslo žurnalas, leistas 1889–1905 m. Tilžėje ir Ragainėje. Numatyti tikslai: tautinės savimonės ugdymas, tautinės kultūros ir ekonomikos propagavimas, kėlimas, švietimas. Redagavo: V. Kudirka, J. Adomaitis-Šernas, J. Kriaučiūnas, S. Matulaitis ir kt.

¹⁹ „Ūkininkas“ – 1890–1905 m. valstiečiams skirtas mėnesinis žurnalas. Faktiniai redaktoriai: J. Adomaitis-Šernas, J. Kriaučiūnas, S. Matulaitis, K. Grinius, J. Bagdonas, J. Šaulys, J. Vileišis, J. Gabrys-Paršaitis.

²⁰ „Naujienos“ – liberalios krypties mėnesinis žurnalas, leistas Tilžėje 1901–1903 m. Atsakomasis redaktorius J. Lapinas.

„Šviesa“²¹, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“²², „Tėvynės sargas“²³ analizę, charakterizuoti lietuvių išėivių korespondencijos nelegalioje lietuvių spaudoje diskursą ir jo pagrindu įvardyti, kokios atskleidžiamos naujo, modernaus gyvenimo tendencijos.

Straipsnyje taikyti aprašomasis, analizės ir sintezės metodai. Epizodiškai taikytas turinio analizės metodas, atliekamas remiantis kiekybiniais indikatoriais ir leidžiantis matyti reiškinį paplitimą bei dažnį. Taikant šį metodą, esminės sąlygos – šaltinių masiškumas ir vienareikšmiškumas. Šiame darbe metodas taikytas nustatant korespondencijų dažnį, kilmę ir labiausiai paplitusias temas.

Cituojant istorinius šaltinius, straipsnyje palikta originalo kalba. Vartojami terminai: *korespondencija* – laiškas ar reportažas, kurio objektas – įvykis, faktas ar situacija iš užsienio lietuvių gyvenimo – siunčiamas asmeniškai ar per korespondentą spaudai; *diskursas* – kalba, vartojama išreiškiant idėjas, jų prasmes, kuriomis informuojama ir reprezentuojama. Diskurso pagrindu veikiama, kritikuoja ir kuriama. Jo pagrindu formuojamas, išreiškiamas ir stiprinamas tapatumas²⁴; *išėivijos centras* – vieta, kurioje koncentruojasi užsienio lietuvių kultūrinis, politinis, ekonominis gyvenimas, sukoncentruota veikla ir valdymas, veikia organizacijos, spauda; *komunikacijos erdvė* – erdvė, kurioje vyksta bendravimo, ryšių, keitimosi patirtimis, mintimis, žiniomis, išgyvenimais, situacijų aprašymo sąveikos; *komunikacijos turinys* – komunikacijos, šiame tyrime – korespondencijos turinys; *modernus identitetas* – žmogaus vidinio jausmo, laisvės, individualumo ir prigimties įsitvirtinimas, nukrypimas nuo tradicinių vertybių ar gyvenimo būdo.

Užsienio lietuvių korespondencijos lietuvių spaudoje bruožai

Istorikas Bronius Raguotis užsienio lietuvių korespondenciją laikė reikšminga lietuvių tautinio sąjūdžio plėtotei. Jis pažymėjo, kad Jono Šliūpo „Gromatos iš Amerikos“ turėjo reikšmės „Aušros“ turiniui, demokratinėms jos tendencijoms²⁵. Korespondencijos reikšmę suprato ir rašiusieji, ypač tuo laikotarpiu, kai dar tik kūrėsi lietuvių spaudos tinklas ir juo remta komunikacinė erdvė. Jonas

²¹ „Šviesa“ – 1887–1888 ir 1890 m. Tilžėje leistas katalikiškas mėnesinis laikraštis. Faktiškai redagavo A. Vytartas ir J. Kriaučiūnas.

²² „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“ – katalikiškas laikraštis, 1889–1896 m. leistas Tilžėje. Leido O. V. Mauderodė.

²³ „Tėvynės sargas“ – 1896–1904 m. Tilžėje leistas katalikiškos srovės leidinys. Redagavo: F. Leilis, D. Tumėnas, J. Tumas-Vaižgantas, A. Milukas.

²⁴ Šarūnė Nagrockaitė. Oficialus ir neoficialus diskursas: matoma ir nematoma mokyklos kultūra. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 36 (2016), 59.

²⁵ Raguotis, „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai bei sąveika (1883–1888 m.)“, 63.

Šliūpas dar 1884 m. skatino siųsti žinias apie save į lietuvių spaudą: „Taigi mes mėginkime savo sąrašitį su tėvyne parodyti <...> ir kad patys į ją [a. p. „Aušrą“] patalpinsime žinias apie tai, kaip mums sekasi svetur gyventi. Norint perskirti esame marėmis, bet parodykime, jog esame suvienūti dvasėmis ir syirdimis. <...> parodys mūs borliams tėvynėje, kaip reikia gyventi ir apie ką mąstauti.“²⁶ To meto korespondencijos svarbą liudija ir dėl to kilę vieši konfliktai, atsispindėję spaudoje. Apie vieną tokių rašyta „Varpe“: „*Lietuviszkasis Balsas* viename num. nubarė lenkiszką laikraštį *Kraj* ir per tai Lietuvius už lietuviszkas korespondencijas. Korespondencijas tas raszau asz, norėdamas, idant per jas lygei Lietuvei, negalintieji skaityti lietuviszklus laikraszczzius, galėtu szį tą dasižinoti apie gyvenimą ir darbas viengencziu, kaip lygei, idant pažinę Lietuviu norus ir kelius, neužstotų mums ju ir tūmi pacziu nedūtu priežasties del nereikalingu ir nenau dingu abiem pusēm kaimyniszkiniu nesutikimu.“²⁷ Tarp „Lietuviškojo balso“ ir „Varpo“ atsiradęs disputas bei išeivių noras suteikti informacijos apie savo veiklą rodo, kad buvo suprastas korespondencijos reikšmingumas ir reikalingumas kaip vienas iš būdų palaikyti ryšius. Taip pat išryškėja, kad išeiviai mato save vienos nedalomos tautos dalimi, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, dėl to buvo svarbu pasidalinti patirtimis bei gyvenant geresnėmis sąlygomis (ekonominėmis, politinėmis bei kultūrinėmis) prisidėti prie tautinės veiklos.

Pirmąją korespondenciją į „Aušrą“ 1883 m. kovo 5 d. išsiuntė 11 metų JAV gyvenantis Antanas Jurgelaitis. Joje bendrai nupasakojo apie lietuvių bendruomenę ir išreiškė viltį, kad „Aušra“ užmegs ryšius su JAV lietuviais²⁸. Nors pradžioje ryškaus bendradarbiavimo neužsimezgė, tačiau pamažu A. Jurgelaičio viltys išsipildė, ir jau XX a. pradžioje pastebimi glaudūs ryšiai ne tik su JAV, bet ir su Vakarų Europos lietuviais. „Aušroje“ ir pirmaisiais metais „Varpe“ bei „Ūkininke“ korespondencija nebuvo gausi, vis dėlto netrukus ji buvo siunčiama vis dažniau, ir jau XX a. pirmaisiais metais pastebimas išaugęs tiek korespondencijos, tiek korespondentų skaičius. Tai sietina ne tik su suaktyvėjusia emigracija, bet ir su didėjančiu lietuvių įsitraukimu į visuomeninę veiklą, spaudos darbą, tautinį judėjimą tiek tarp išeivijos, tiek Didžiojoje Lietuvoje. Gausėjančią korespondenciją lėmė ir augantis išeivių išsilavinimo ar bent raštingumo lygis. „Ūkininke“ iš Škotijos rašyta: „Girdėdamas, kaip kitų miestų lietuviai pasigiria su visokiomis naujienomis, linksmomis ir nelinksmomis, teipgi ir aš, pramokęs šiek-tiek plunksną vadžiot, noriu šį-tą parašyti apie mūsų miestelio lietuvius.“²⁹

²⁶ Čia ir toliau citatos pateikiamos originalo kalba. J. Szliupas. *Gromatos isz Amėrikos. Aušra, 1* (1885), 26.

²⁷ Budrys *Audiatur et altera pars. Varpas, 2* (1889), 22.

²⁸ Antanas Jurgelaitis. *Gromata isz Amerikos. Aušra, 2* (1883), 52; Raguotis. „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai bei sąveika (1883–1888 m.), 59–60.

²⁹ Daug girdįs. *Lietuviai svetur. Škotija. Ūkininkas, 3* (1904), 89.

Pamažu savo patirtimis pradeda dalintis ne tik inteligentijai priskiriami J. Šliūpas, kun. Antanas Burba ar kiti spaudos bei visuomenės veikėjai, bet ir kelerius metus išeivijoje gyvenę, neretai ten skaityti ir rašyti išmokę darbininkai.

Nelegalioje lietuvių spaudoje daugiausia išspausdinta JAV lietuvių korespondencijos. XIX a. 10-ojo dešimtmečio pabaigoje ėmė gausėti korespondencijos iš Didžiosios Britanijos – Londono ir Škotijos, ypač ji suintensyvėjo XX a. 1-ojo dešimtmečio pradžioje (išskyrus „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą“ bei „Šviesą“, kuriose praktiškai nėra korespondencijos iš Didžiosios Britanijos). Ypač ši tendencija pastebima „Ūkininko“ leidinyje. Laikraščio populiarumą tarp Didžiosios Britanijos lietuvių korespondentų tikriausiai galima sieti su dviem dalykais. Pirmiausia 1900 m. korespondencijoje iš Škotijos rašyta: „geriausiai už visus-gi patinka „Ukininkas““³⁰. Be abejonės, šią citatą reikia vertinti kritiškai, nes pati korespondencija buvo skirta „Ūkininko“ laikraščiui, tačiau tikėtina, kad iš tiesų tai galėjo būti labiau mėgtas leidinys nei, pavyzdžiui, „Varpas“, nes buvo lengviau suprantamo turinio ir paprastesnės kalbos. Išaugęs populiarumas galėjo lemti ir didesnę korespondencijos kiekį. Antra, JAV lietuvių korespondencijos galėjo sumažėti tiesiog dėl gausėjančio skaičiaus pačių Amerikos lietuvių spaudinių, kurie platinti ir Lietuvoje. Tuo tarpu Britanijos lietuviams, nors ir turėjusiems leidybinių bandymų (1899 m. pasirodė greitai užgesęs pirmasis Škotijos lietuvių dvisavaitinis tautinis periodinis leidinys „Vaidelytė“³¹), sukurti savos komunikacijos erdvės tiriamuoju laikotarpiu nepavyko.

Negausios žinios pasiekdavo ir iš Paryžiaus, dažniausiai susijusios su „Želmenis“ draugija. Prancūzijos lietuviai trumpas korespondencijas daugiausia siuntė į „Varpą“. Apmaudu, nors ir Šveicarijoje tiriamuoju laikotarpiu buvo net dvi draugijos, o *Rūta* net gan aktyviai veikė, tačiau iš Šveicarijos aptinkamos vos kelios žinutės, tiesa, šiek tiek Šveicarijos lietuvių veikla atsiskleidžia 1900 m. Pasaulinės parodos Paryžiuje kontekste.

„Aušroje“ daugiausia išspausdinta JAV lietuvių korespondencijos, tuo tarpu „Varpe“ matoma didžiausia korespondencijos įvairovė geografinė prasme (tyrimo chronologijoje). „Ūkininke“ pradžioje spausdinta beveik vien JAV lietuvių korespondencija vėlesniais metais ėmė pintis su naujienomis iš Londono bei Škotijos lietuvių gyvenimo. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje“, kaip ir „Tėvynės sarge“, dominuoja JAV lietuvių korespondencija. „Šviesoje“ negausiai spausdinta JAV ir Prancūzijos lietuvių korespondencija. Iš tirtų spaudinių išsiskiria „Naujienos“, kuriose gausenės kiekis Didžiosios Britanijos lietuvių korespondencijos ir tik viena kita žinutė iš JAV.

³⁰ Er-tis. Skotija (Anglija). *Ūkininkas*, 7 (1900), 111.

³¹ „Vaidelytė“ – Didžiosios Britanijos lietuvių katalikiškas dvisavaitinis laikraštis, leistas 1899 m. Škotijoje. Redagavo ir leido J. Montvila bei V. Varnagiris.

Įdomus ir korespondentų „žemėlapis“. Žvelgiant į JAV lietuvių korespondentų sąrašą, galima matyti žinomų visuomenės veikėjų, aktyviai veikusių tautinėje veikloje, pavardes: J. Šliūpo, kun. A. Burbos, kun. Antano Miluko, kun. Antano Kaupo ar „Vienybės lietuvininkų“ leidėjo Juozo Paukščio ir pan. Greta žinomų visuomenės veikėjų korespondencijos, žinių atkeliauja ir iš visuomeninių organizacijų. Iš JAV aktyviai rašė *Susivienijimo lietuvių Amerikoje*, *Lietuvių mokslo draugystės* nariai, iš Škotijos „Šviesos“ draugystės, o iš Prancūzijos *Paryžiaus lietuvių draugystės* „Želmuo“ atstovai. Pasitaikydavo ir žinių iš JAV lietuvių laikraščių, tokių kaip „Lietuva“ ar „Vienybė lietuvininkų“, redakcijų. Laikui bėgant atsirado korespondentų, siuntusių naujienas apie lietuvių gyvenimą reguliariau ir į kelis leidinius. Pavyzdžiui, iš JAV kun. A. Burbos korespondencijos aptinkama „Varpe“, „Šviesoje“ ir „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje“. Dar vienas aktyvus korespondentas iš JAV – *Amerikietis*. Jis rašė į „Varpą“, „Ūkininką“, bet galiausiai apsistojo prie „Tėvynės sargo“. Šiame laikraštyje jis buvo toks žymus korespondentas, kad į tą patį leidinį dar kelias korespondencijas apie JAV lietuvių gyvenimą atsiuntė *Amerikiečio draugas* ir vieną pasirašė *Ne amerikietis*. Nuolatinių korespondentų, nors ir ne tokių aktyvių kaip *Amerikietis*, buvo ir tarp Didžiosios Britanijos lietuvių. Čia aktyviausi buvo *Aukštaitis iš Londono* ir *Kalnakasys iš Škotijos*, bendradarbiavę pasaulietinėje liberalioje spaudoje: „Varpe“, „Ūkininke“ ir „Naujienose“, taip pat *Gintautas*, pasirašinėjęs po žiniomis „Varpe“ ir „Tėvynės sarge“. Ir, aišku, didžiausias skaičius yra vienkartinį korespondentų, kurie atsiuntė žinių po vieną ar kelis kartus, bet tolesnių ryšių su lietuvių spauda, bent jau tiriamuoju laikotarpiu, neplėtojo.

Verta pažymėti, kad daugelyje korespondencijos žinučių žvelgiama į save refleksyviai, pateikiant įvykių analizę ir vertinimą, nevengiant ir savikritikos dėl maloniau leidžiamų pinigų alaus bokalui ar kortų stalui nei dalyvavimui visuomeninėje veikloje³². Korespondencijoje, gal ir ne visuomet sėkmingai, perteikiamos išeivių idėjos, jų vertybiniai įsitikinimai. B. Raguotis pažymėjo, kad J. Šliūpo siųstoje korespondencijoje atsispindi demokratinės ir pasaulietinės idėjos ir tendencijos, analizuojama lietuvių išeivių tikrovė, kas plėtė ir stiprino „Aušros“ demokratinį bei socialinį turinį³³. Laiškuose J. Šliūpas ne tik pristato išeivijos emigracijos priežastis, aprašo kelionę į Jungtines Amerikos Valstijas ar pirmuosius įspūdžius naujame krašte, bet ir pažintį su ten jau susibūrusiais lietuviais. Kita svarbi šių laiškų dalis – J. Šliūpo kritiška 1879 m. Mykolo Tvarausko leisto pirmojo JAV lietuviams skirto laikraščio „Gazieta lietuviška“ analizė. Autorius ne tik pristato turinį, bet ir polemizuoja su tezėmis, kylančiomis iš laikraštyje spausdintų tekstų. Toks retrospektyvus bei refleksyvus žvilgsnis ir daro užsie-

³² Isz Skotijos. *Tėvynės Sargas*, 6 ir 7 (1900), 78–79; Špokas. Iš Skotijos. *Naujienos*, 2 (1901), 14.

³³ Raguotis. „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai bei sąveika (1883–1888 m.), 62.

nio lietuvių korespondenciją reikšmingą. Į lietuviškus leidinius korespondenciją siuntė įvairių pažiūrų išeiviai. Korespondencijoje atsiskleidžia skirtingos vertybės ir požiūriai. Dėl to natūraliai iš užsienio atkeliavusioje korespondencijoje matyti labai įvairios ir skirtingos temos, margas ir daugiasluoksnis lietuvių išeivijos gyvenimas ir ten vykę modernėjimo procesai.

Korespondencijos diskurso tendencijos: naujosios lietuvių emigrantų tikrovės vaizdiniai

Modernaus identiteto suvokimo lūžį ar bent paieškas teko patirti visiems tiriamiesiems centrams. Daugelis lietuvių emigrantų išvyko neapsibrėžę savo santykio su tauta ir tautiškumu. Korespondencijoje apgailėstauta, kad lietuviai ne tik jungiasi prie ten jau įsikūrusių gausių lenkų bendruomenių, bet ir paklausti, iš kur atvykę, atsakantys, kad „iš Polščiaus“ ar Rusijos³⁴. Todėl tik jau išeivijoje įvyko moderna lietuviško identiteto suvokimas, savęs priskyrimas vienai ar kitai tautai. Korespondencijos turinys liudija, jog tautinė diasporos aktyvistų savimonė buvo kiek kitokia nei tautinio judėjimo Didžiojoje Lietuvoje. JAV ir Didžiojoje Britanijoje lietuviai gyveno kartu su gausiomis lenkų bendruomenėmis, su kuriomis būdavo tapatinami ir vietinių gyventojų. Buvo skatinta atsiskirti nuo lenkų ir pirmiausia nuo mišrių su lenkais parapijų. Antilenkiškais pasisakymais nenorėta tautų sukiršinti tarpusavyje, o siekta ugdyti lietuviškumą. Raginta steigti etnolingvistiniu pagrindu grįstas parapijas bei draugijas ir taip solidarizuotis su savo tautos atstovais bei ugdyti lojalumą³⁵. Tai pasiekė adresatą, nes JAV lietuviai pranešdavo apie naujai besisteigiančias lietuvių parapijas ir atvykstančius kunigus. Iš Didžiosios Britanijos pasiekė serija korespondencijos, skirtos lietuvių parapijos steigimo problemoms Londone, o iš Škotijos lietuvių – skundai sunkiomis lietuvių kunigo paieškomis, kad galėtų „atsikratyt nuo kunigo lenko, kuris apsigyveno čia neprašytas“³⁶.

Tam tikrų tautinės savimonės savitumų fiksuojama ir korespondencijose iš Prancūzijos, kur procesai vyko skirtingai nei kituose išeivių centruose. Korespondencijoje keliami tautinio identiteto ir kalbos santykio klausimai: lietuvių ir lenkų kalbos santykis, kokią vietą lietuvių kalba turėtų užimti „Želmens“ organizacijoje, kokia lokalinė kilmės vieta bei tautiškumas ir kiti panašūs klausimai³⁷. 1901 m. pakeisti „*Draugystės*“ įstatai liudija lūžius ir ten: „*Lietuviszkai d-tei pri-*

³⁴ Erškėtis. Iš Anglijos. *Ūkininkas*, 4 (1900), 62; Vabalas. Iš praeities Anglijos lietuvių. *Naujienos*, 5 (1901), 40.

³⁵ Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 9 (1893), 72; Marija Navickaitė. JAV lietuvių požiūris į kitataučius. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 1 (21) (2016), 65.

³⁶ Špokas. Iš Škotijos. *Naujienos*, 2 (1901), 14.

³⁷ Gintautas. Paryžius. *Varpas*, 4 (1901), 44–45.

tinka vartoti vien lietuviška, o ne lenkiška arba kokia kita kalba. *Lietuviška d-tė* turi susidėti iš lietuvių, mokančių lietuviškai, arba bent tokių lietuvių, kurie da nemoka lietuviškai, bet lietuvišką kalbą laiko už savo progimtą kalbą <...>.³⁸

Modernėjant lietuvių išeivijos centrums, nuo religinio tapatumo pereinama prie politinės-tautinės indikacijos³⁹. Stiprėjant lietuvių tautinei savimonei, stiprėjo ir lietuvių centrai, aktyvėjo visuomeninė veikla. Jau pačioje pirmoje korespondencijoje pranešama apie lietuvių susibūrimus tautiniu pagrindu į religines, savišalpos draugijas ar bendroms veikloms ir pirmuosius leidybos bandymus, turėjusius kelti tautinį susivokimą ir saviugdą⁴⁰. Raginta aktyviau jungtis į įvairias iniciatyvas, taip išvengiant nutautėjimo, nes tik vieningai veikiantiems lietuviams pavyks išlaikyti savo kalbą, papročius, religiją ir neapleisti apleistos tėvynės reikalų ir ten likusių tautiečių⁴¹.

Tapatinimasis ir solidarumas indukuoja lietuvių bendruomenių užsienyje formavimąsi, JAV lietuvių atveju išaugusį net į *Susivienijimą Lietuvių Amerikoje* (toliau SLA). Nuo 1886 m., kai Niujorke įvyko pirmasis suvažiavimas, Didžiajajai Lietuvai reguliariai pranešamos naujienos iš SLA veiklos, ypač SLA metinių suvažiavimų laikotarpiu: dalintasi suvažiavimų eiga, kilusiais konfliktais, įstatais, vėliau disputu, kilusiu dėl įstatų, suvažiavimo metu priimtų sprendimų, ideologinių klausimų, ypač aktualių 1896 m., įvykus SLA skilimui⁴². Laiške iš Paryžiaus sužinome, kad „*Zelmens*“ draugija turėjusi panašų ketinimą suvienyti visus Prancūzijoje gyvenusius lietuvius, tačiau jų atveju tai liko tik norais⁴³.

Užsienis lietuviams, ypač atvykusiems į JAV, atrodė kaip neribotų galimybių žemė, paženklinta laisvės simboliais. Korespondencijoje akcentuota pagarba minties ir idėjų laisvei bei lygybė. Dar 1885 m. J. Šliūpas rašė: „Jis ir svetur dirba, dirba daugiau ne kad namėje, bet ten ir jo darbas geriaus apsimoka, ir įtartis politiszkos, draugijiszkos ira kitokios; ten ir laisvės daugiau, ten ir mokslavietė kožnam atvira...“⁴⁴ ir aiškino apie žmonių lygybę – „ūkėzas“: „czia visi žmonės yra lygūs, ir kožnas vadina savę ukėsu, obivateliu“⁴⁵. Po daugiau nei 15 metų korespondentai laisvę jau mokėjo aprašyti daug aiškiau: „Dalyku, taip Augsztai statancziu amerikietį akyse europieczio, yra jo liuosybė“ laisvai išpažinti norimą religiją, spausdinti kokius nori raštus ir tik kokiomis nori kalbomis, kovoti dėl

³⁸ Gintautas. Paryžius. *Varpas*, 7 (1901), 81.

³⁹ Anthony D. Smith. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 1994, 44.

⁴⁰ Jurgelaitis. Gromata isz Amerikos. *Aušra*, 2 (1883), 52; Antanas Jurgelaitis. Svetur. Korespondencija Lietuviu isz Amerikos. *Aušra*, 7–8 (1884), 285; J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 10–11 (1884), 361–362.

⁴¹ J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 10–11 (1884), 362.

⁴² Amerikietis. Iš svetimu šaliu. *Ūkininkas*, 2 (1900), 31–32.

⁴³ Gintautas. Paryžius. *Varpas*, 4 (1901), 44.

⁴⁴ J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 10–11 (1884), 361–362.

⁴⁵ J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 1 (1885), 25.

savo teisių, steigti draugijas, klubus ir net kritikuoti valdžią, policijos pareigūnus ar net juoktis iš prezidento, kol savo veiksmais nekenkiama kitam⁴⁶. Lietuviai kuo puikiausiai suprato laisvės pranašumą, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose: „mes galėsime broliams namon pasiųsti rasztus isz taip tolo ir jiems pasigirti, kad Amērikoje nėkas neuždraus mums nei spauzdinti nei skaityti naudingus rasztus...“⁴⁷ Didžiosios Britanijos lietuviai rašė apie laisvas diskusijas politiniais klausimais viešoje vietoje ir apie tai, kaip laisvė kalbėti ir galvoti ką nori gali skirtingų pozicijų lietuvius privesti prie kumščiais argumentuotos diskusijos⁴⁸. O besinaudojant liberalia aplinka ir laisve Paryžiuje 1904 m. vasario 1 d. tautiniu pagrindu susibūrė studentai į *Draugystę Lietuviškos Akademiškos Jaunuomenės „Lithuania“*, kurios tikslas buvo ne tik jungti lietuvių studentus, bet ir drąsiai reikšti savo politines nuostatas⁴⁹.

Laisvė rinktis vedė link itin svarbaus lietuvių visuomenės išėivijoje modernizacijos aspekto – politinės diferenciacijos. Ypač tai atsiskleidžia korespondencijoje iš JAV ir Didžiosios Britanijos. Pirmieji išėiviai – atkaklūs katalikai. „Amerikos lietuvių istorijoje“ rašoma, kad religija buvo vienintelis dalykas, kurį su savimi atsivežė imigrantai⁵⁰. Todėl išėivijos centruose didelę visuomeninę įtaką įgijo kunigai. Tačiau tarp JAV ir Didžiosios Britanijos lietuvių darbininkų pradėjo populiarėti kairiosios pažiūros. Ekonominė atskirtis, didelis darbininkijos skaičius lėmė spartų socialistinių idėjų plitimą, o JAV atveju, šalia – ir laisvamaniškų. Procesus aktyvino ir didėjantis spaudinių skaičius išėivijoje. Kiekvienos srovės leidinys stengėsi burti savo idėjų sekėjus, o kiekviena didesnė organizacija palaikė ryšius su jos idėjas populiariančiu laikraščiu⁵¹. Todėl vis dažniau korespondentai, pristatantys naujus ar jau leidžiamus leidinius, pristatydavo ir jų atstovaujamą politinę kryptį, o pristatydami draugijas nepamiršdavo paminėti ir jų oficiozo ar politinę ideologiją atstovaujančio leidinio. Pristatydamas pirmąjį Škotijos lietuvių leidinį „Vaidelytė“, korespondentas *Erškėtis* rašė: „tik laikraštis turėtų išėiti darbininkiškos dvasios“⁵², kas rodo, kad leidinys neatitiko korespondento „dvasios“. Remiantis korespondencija ryškėja, kad ideologinis susiskirstymas ir kylantys konfliktai dėl išsiskiriančių nuomonių ir vizijų tapo tokia įprasta sudėtine lietuvių gyvenimo dalimi, kad tautinius konfliktus su lenkais, lietuviškų parapijų steigimu ir panašias naujienas korespondencijoje vis dažniau ėmė keisti

⁴⁶ Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 12 (1898), 26.

⁴⁷ J. Szliupas. *Gromatos isz Amērikos. Aušra*, 1 (1885), 28.

⁴⁸ Er-tis. Skotija (Anglija). *Ūkininkas*, 7 (1900), 111.

⁴⁹ Nauja jaunūmenės draugystė. *Varpas*, 4 (1904), 63.

⁵⁰ *Amerikos lietuvių istorija*. Redagavo dr. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, 92.

⁵¹ Budrys. Isz lenk. Gaz. „Kraj“ 43 num. 1888 m. *Šviesa*, 6 (8) (1888), 222.

⁵² Erškėtis. Iš Anglijos. *Ūkininkas*, 3 (1900), 45.

žinios apie politinę diferenciaciją, ideologinę spaudos ar organizacijų susiskirstymą ir iš to kylančius konfliktus. Korespondentų perduodamos naujienos taip pat pasižymėdavo ideologiniais vertinimais.

Korespondentai ne tik rašė apie lietuvių ideologinę diferenciaciją ar ideologinius konfliktus, bet ir patys rinkosi rašyti į artimesnius savo pažiūroms leidinius. Puikus pavyzdys būtų *Amerikietis*, kuris iš pradžių rašė į „Varpą“ bei „Ūkininką“, bet šie leidiniai ideologiškai nebuvo jam patrauklūs, tad persiorientavo į priimtinesnį leidinį ir jo pažiūras atitinkantį katalikišką „Tėvynės sargą“, sustiprindamas savo ir leidinio ideologines pozicijas.

Iš agrarinės visuomenės atvykusiems lietuviams, ypač apsistojušiesiems JAV ir Didžiojoje Britanijoje, teko susidurti su ten jau susiformavusiomis industrinėmis visuomenėmis. Ernesto Gellnerio teigimu, industrinė visuomenė, sukūrusi pažangos, nuolatinio tobulėjimo sąvoką ir idealą, gyvena nuolat palaikomu ir amžinu augimu, numanomu ir nuolatinio tobulėjimu⁵³. Dėl to tokioje visuomenėje švietimo sistema itin svarbi. Ugdymo svarbą suprato ir užsienio lietuviai, dėl to šis aspektas dažnai atsispindėjo ir jų siunčiamoje korespondencijoje.

Pirmiausia kritikuotas menkas lietuvių išsilavinimas ir mokslo naudos nematymas. J. Šliūpas „Gromatoje isz Amerikos“ apie lietuvius, nusprendusius išvykti į Naująjį pasaulį, rašė: „Kur tokius žmones rasi kaip kad mūsų Lietuviai?! Jie nėko nemoka ir tariasi, kad mokinimas – tai nereikalingas žmogui „galvos sukimas“ <...> Kada Lietuviai ateis į supratimą, jog dėl ju pacziu naudos ira reikalingas mokslas!!“⁵⁴ Korespondentai, nušviesdami padėtį savoje kolonijoje, dažnai pabrėždavo, kad lietuvių išsilavinimas menkas, kad vengiama skaityti literatūrą ar skaitoma vien religinio turinio literatūra, kuri mažiau naudinga pragmatiniame pasaulyje. Paskui visuomet paraginama skaityti daugiau knygų, lietuviškų laikraščių ir kitaip šviestis, nes tik tokiu atveju lietuviai galės pagerinti savo ekonominę padėtį ir, aišku, finansiškai prisidėti prie bendratautinės veiklos⁵⁵. Korespondencijoje pastebima raginimų susidurti akis į akį su mokslu, nes tik taip pavyks pagerinti savo gyvenimo būvį⁵⁶.

Pamažu vis daugiau atsiranda naujienų apie lietuviškas mokyklas, mokytojų paieškas ir pan.⁵⁷ Korespondentai dalinasi ir bandė paveikti ir gerosiomis patirtimis: korespondentas iš Šveicarijos buvo abstulbintas, kad Šveicarijoje visuomenės išsilavinimas tokioje pavydėtinoje padėtyje: kiekvienas 6–15 metų asmuo privalo mokytis, ir net nedideliuose miesteliuose kiekvienas su savimi nešiojasi

⁵³ E. Gellner *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai, 1996, 45.

⁵⁴ J. Szliupas. Gromatos isz Amerikos. *Aušra*, 12 (1884), 401.

⁵⁵ Antanas Jurgelaitis. Svetur. Korespondencija Lietuviu isz Amėrikos. *Aušra*, 7–8 (1884), 284.

⁵⁶ K. A. Budvietis. Lietuviškos bažnyčios Amerikoje. *Ūkininkas*, 12 (1897), 96.

⁵⁷ *Amerikietis*. Amerikoje. *Tėvynės Sargas*, 9 (1898), 24; *Isz Amerikos. Tėvynės Sargas*, 11 (1898), 26.

užrašinę netikėtiems užrašams, o visoje nedidukėje Šveicarijoje yra net 6 universitetai, kur galima siekti aukštojo mokslo⁵⁸. JAV lietuviai rašė, kad amerikiečiai labai apsišvietę, dėl to ir lietuviai, imdami pavyzdį, greitai kimba į mokslus⁵⁹. Taip pat kviesta studijuoti užsienio universitetuose. O aukštojo mokslo baigimas buvo svarbus reiškinys visai bendruomenei, tai liudija ir tokių naujienų atsiradimas korespondencijoje į lietuvių nelegalią spaudą.

Kartu rūpintasi ir ekonominiu švietimu, skatintas verslumas. Industrinės visuomenės buvo priklausomos nuo pažinimo ir ekonomikos plėtros⁶⁰. Dar J. Šliūpas rašė, kad „praturtėjęs ir prasiakinęs gali ir tėvynei daug gero atneszti“⁶¹. Korespondentai skatino lietuvius, šiuo atveju tikriausiai net labiau emigrantus, ypač dirbusius ir gyvenusius Didžiojoje Britanijoje (jie neturėjo savo pastovios komunikacinės erdvės ir naudojosi nelegalia lietuviška spauda ir JAV lietuvių laikraščių puslapiams), užsiimti verslais ar amatais. Ypač raginti emigrantai, nes Vakarų pasaulyje buvo visos tam galimybės: „Kas kuom nori tai gali užsiimti. Štai tarpe lietuvių turi užsidėję dirbtuves rubų Jonas Lebedis, Juozapas Baudžius, Sirvydas Dalbokas, maistų krautuvę turi L. Sarapinas.“⁶²

Korespondencijoje atsiskleidžia, kad keičiasi santykis ne tik su mokslu, bet ir elgesio normos bei įpročiai. Kai kurių įpročių, kaip išlenkti taurelę, lietuviams nepavyko išgyvendinti, bet visgi greitai perimta dalis tenykščių tradicijų. Greičiausiai ir labiausiai pastebimas pokytis – išvaizda. Vos atvykę, lietuviai ganėtinai išsiskyrė savo išvaizda, tačiau greitai, ypač JAV, prisitaikė prie vakarietiško stiliaus: „Visi petingi ir žaliukai, gana patoge apsitaisę, taip kad jeigu jie lietuviszkai nesznekėtų, nei pažinti kitą nepažintum, jog jis yra lietuvis.“⁶³ Net kunigai „ilgų drapanų neneszuoja kitur, kaip tik namie ir Bažnyczijoje. Szeip jau nežioja kaip kiti žmonės; tik tiek tepažinsi, kad baltas apkakleles (kalnierelius) turi susegta užpakalyje“⁶⁴. Elgesio normos taip pat kito: ten visi lygūs, niekas niekam rankų nebebučiuoja, o vakarietiškai spaudžia ar kepurę kilsteli. Su naujovėmis teko apsiprasti ir religiniame gyvenime, dėl sunkaus darbo atsisakyta griežto pasninko, teko apsiprasti su civiline santuoka, o ir vestuvės trunka tik kelias valandas, o ne kelias dienas⁶⁵.

Korespondencijoje, dažniausiai iš JAV, lietuviai, nors ir retai, tačiau supažindina su tuose kraštuose buvusia politine sistema. „Ūkininke“ rašyta: „Mat, Ame-

⁵⁸ Kelmelio bičiulis. Iš Šveicarijos. *Ūkininkas*, 11 (1900), 173.

⁵⁹ Jonas Len..., „Isz Amerikos“. *Tėvynės Sargas*, 11 (1898), 31.

⁶⁰ Gellner. *Tautos ir nacionalizmas*, 47.

⁶¹ J. Szliupas. Gromatos isz Amerikos. *Aušra*, 10–11 (1884), 362.

⁶² Plunksna. Iš Škotijos. *Ūkininkas*, 11 (1900), 172.

⁶³ J. Szliupas. Gromatos isz Amerikos. *Aušra*, 1 (1885), 25.

⁶⁴ Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 11 (1898), 30.

⁶⁵ J. Szliupas. Gromatos isz Amerikos. *Aušra*, 2–3 (1885), 81; Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 11 (1898), 31.

rikoje karaliaus nėra, tik tai ketveriems metams renkamas prezidentas.⁶⁶ Taip pat aiškinta ir įstatymų priėmimo tvarka⁶⁷. Dažnai kaip lietuviams aktuali informacija perduodamos naujienos, susijusios su migracijos taisyklėmis ir ribojimais. Su politine sistema supažindinama ir perduodant žinias apie pačių lietuvių dalyvavimą politiniame gyvenime. Čikagos lietuviai džiaugiasi, kad susivieniję lietuviai balsavo už tą patį kandidatą į miesto merus ir išreiškė viltį, kad „respublikonai <...> iš dėkingumo tuo tarpu iškėlė į garbę bent vyriausiąją lietuvių vadovą. Toliau ir daugiau lietuvių gaus vietas prie miesto valdžios“⁶⁸.

Tačiau lietuviai, atvykę į industrines visuomenes, susiduria su skausminga ekonomine nelygybe. Lietuviams tenka stoti į akistatą ne tik su verslininkais, darbdaviais, bet ir su senaisiais imigrantais. Lietuviai, pradžioje patys buvę streiklaužiais, su metais vis labiau ėmė patys dalyvauti streikuose ir kovoti už savo teises, nes suprato, kad tik vieninga kova galima išsireikalauti geresnes darbo sąlygas ir didesnius užmokesčius. Atkreiptas dėmesys, kad tam reikia jungtis į kovą su senaisiais darbininkais ir, aišku, stoti į profesines sąjungas (spaudoje vadinamas *unijomis*)⁶⁹. Įsigyvenę lietuviai patys kritikuoja naujai atvykusius emigrantus, ėjusius dirbti į streikuojančiųjų darbininkų vietas ir taip žlugdžiusius streikus⁷⁰. Tad išmokę iš anksčiau atvykusių, senakurių lietuvių ir įsiklausę į vietinių profsąjungų raginimus, daugelis išeivių vyrų, dirbusių tiek JAV, tiek Didžiojoje Britanijoje, ėmė jungtis į bendrus streikus⁷¹: „Shenandoryje mūsų broliai parodė dvasią, išvaikydami Šerifą*) su jo pagelbininkais“⁷², o 1895 m. „Varpą“ pasiekė korespondencija iš Londono apie lietuvių ir lenkų streiką⁷³.

Lietuviai greitai suprato, kad norint galima pagerinti ne tik ekonomines gyvenimo sąlygas, bet ir įvairias kitas sritis, pasiekti politinių tikslų, tik reikia kovingai nusiteikti. Tai persiduoda ir išeivių koresponduotoje informacijoje. Pirmieji kovos leitmotyvai išeiviams iškyla kovojant dėl lietuvių dvasininko. Pirmiausia korespondencijoje iš JAV, o vėliau itin ryškiai iš Didžiosios Britanijos, kur dėl mažesnės lietuvių bendruomenės ir rezervuotesnio lietuvių dvasininkų noro atvykti vyko sudėtingesni procesai. Lietuviams nepakako tik patiems tautiškai pribręsti siekiant steigti lietuviškas parapijas. Reikėjo ir įtikinti vietinius vyskupus, kad jiems tikrai reikia lietuvių kunigo, ir lenkų dvasininkas negali pakankamai

⁶⁶ Žinios Amerikos. *Ūkininkas*, 7 (1893), 56.

⁶⁷ Daugmatis. Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 3 (1898), 47.

⁶⁸ Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 12 (1895), 92.

⁶⁹ Visokios žinios. *Varpas*, 2 (1895), 40; Redakcija. Iš Londono. *Ūkininkas*, 17 (1895), 136; E. Sviesos Dtė. *Naujienos*, 5 (1904), 40.

⁷⁰ Iš Svetimų šalių. Amerikoje. *Ūkininkas*, 9 (1894), 72; E. „Sviesos Dtė“. *Naujienos*, 5 (1904), 40.

⁷¹ A. Draugas. Straikas. *Tėvynės Sargas*, 10 ir 11 (1900), 68.

⁷² Pabaiga Straiko. *Tėvynės Sargas*, 1A (1901), 32.

⁷³ Visokios žinios. *Varpas*, 2 (1895), 40.

aptarnauti lietuvių tikinčiųjų. Lietuviai ne tik laiškais ar vizitais atakavo vyskopus, siuntė laiškus lietuvių vyskupams, bet Londono lietuvių draugijos „*Vienybė*“ atstovai net vyko pas Londono kardinolą prašyti lietuvių kunigo⁷⁴. Problemai nesisprendžiant, Londono lietuviai nutarė patys steigti vien lietuvišką parapiją⁷⁵.

Kovojama ir dėl savo teisių. Vienas toks epizodas iškyla emigracijos ribojimo įstatymo kontekste, kai visos tautos, kurias labiausiai lietė naujieji apribojimai, taip pat ir lietuviai, siuntė protestus į Vašingtoną, kai buvo priimti emigracijos ribojimai⁷⁶. Lietuviai protestus siuntė ir JAV vyriausybei, kad JAV nesutiktų išduoti Rusijos imperijai besislapstančių pabėgėlių⁷⁷. Užsienio lietuviai kovojo ne tik už savo teises, bet ir už lietuvių Lietuvoje. Pavyzdžiui, organizavo protesto siuntimą dėl lietuvių kalbos persekiojimo⁷⁸, skatino bendradarbiauti su kitų Rusijos imperijos pavergtų tautų išeiviais ir apskritai paskelbti pasauliui apie pavergtųjų tautų vargus⁷⁹.

Galiausiai korespondencijoje, ypač iš JAV, išnyra ir mūsų šiandienai aktualios Naujojo pasaulio temos. Jau XIX a. pabaigoje galima apčiuopti diskriminacijos ir netolerancijos problemas, su kuriomis teko susidurti ir lietuviams kaip mažiausiai apmokamiems, prasčiausius darbus dirbusiems darbininkams. Korespondencijoje išryškėja dvi pagrindinės linijos: neigiamas požiūris į emigrantus ir užkariautojų bei pavergtųjų santykis.

Korespondentai apžvelgdavo ir savo komplikuočius santykius su vietiniais gyventojais, ką dažnai nulemdavo išskirtinė lietuvių išvaizda, nemokėjimas užsienio kalbos ir vietinių neigiamas požiūris į naujakurius, o tai dažnai lemdavo triukšmingas lietuvių laisvalaikis ir „streiklaužių“ vardas⁸⁰. Korespondencijoje rašyta, kad neigiamas požiūris į lietuvius kartais prasiverždavo ir fiziniu smurtu: „vaikai anglikų pradėjo mėtyti su akmenimis ir szaukti ant jų: „hello grinhou! Hello grinhou!“ etc. (ei szviežias atejunas, durnas žmogus!)“⁸¹. Įdomi telegrama pasiekia ir 1892 m. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, kurioje pasakojama apie Indianos valstijoje buvusią organizaciją „*Sons of America*“, kuri kovojo su katalikybe, o jos nariai protestantai buvo sutarę neįdarbinti katalikų darbininkų⁸².

⁷⁴ K. P. Londons. *Ūkininkas*, 7 (1897), 111; D. Londonas. *Ūkininkas*, 3 (1900), 46; Radasta. Skotija. *Ūkininkas*, 9 (1900), 142.

⁷⁵ D. Anglija. *Ūkininkas*, 10 (1899), 157; D. Anglija. *Ūkininkas*, 11 (1899), 175.

⁷⁶ Amerikietis. Iš Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 3 (1898), 22.

⁷⁷ Žinios Amerikos. *Ūkininkas*, 7 (1893), 56.

⁷⁸ Kabė. Amerikos lietuvių „Perstatymas“. *Ūkininkas*, 11 (1897), 174; Amerika. *Ūkininkas*, 2 (1898), 31.

⁷⁹ Amerikietis. Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 11 (1900), 174.

⁸⁰ Amerika. *Ūkininkas*, 11 (1897), 174; Škotija. *Varpas*, 7 (1901), 80; Amerikoje. *Tėvynės Sargas*, 7–8 (1902), 25–27.

⁸¹ Lietuvos sunus: K. Ramanauskas. Amerika. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 16 (1891), 128.

⁸² Suvienyti Valszcziai Žieminės Amerikos. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 13 (1892), 104.

Garsiai nuskambėjo Latimero byla, kuri paskatino neigiamų naujienų amerikiečių atžvilgiu pagausėjimą. 1897 m. rugsėjo mėnesį buvo sušaudyti streikuojantys darbininkai, tarp kurių buvo ir penki lietuviai. Ne tik pats įvykis vertintas negatyviai, bet ir po jo vykę teismo procesai. Buvo nusivilta JAV teisine sistema ir turtingųjų privilegijuotumu⁸³.

Tokias korespondencijas galima traktuoti kaip išeivių norą sumažinti emigracijos srautus, siekiant demaskuoti ir sugriauti mitus apie rojų užsienyje (ypač JAV), kad „begulint atleikia kepti karvelei į burną, norint aukso turėti, tikt pasilenkt ir pasisemt tereikia, o po sviestą ir po medų kaip po molį klampoja“⁸⁴. XIX a. išeiviai – dauguma darbininkai, kurie ne tik atrodė kitaip, bet ir buvo socialiai ir ekonomiškai žemiau nei vietiniai gyventojai, ir jiems, ir tiems patiems korespondentams reikėjo išsikovoti vietą po saule.

Tarp lietuvių korespondencijos, nors ir rečiau, bet pasirodydavo ir informacijos apie pirmuosius amerikiečių emigrantus užkariautojus ir jų skriaudas indėnams. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje“ rašyta: „Amerikos valdžia atėmė nū indijiečių jų girias ir lankas (prairie), nustumė jų į tokį krasztą, kur jie turi badu stipti, ir tie, kurie pirm ketvertos szimtų metų buvo tos žemės ponais, szendieną yra pavargeleis, žemiaus už szunis statomais. <...> Ar amerikiskajai valdžiai užteks to, ar nepasinaudos isz tos aplinkybės, idant visiszcai išnaikinti Indijieczius, kaip viena Europos tautas Lietuvius ir Lenkus?“⁸⁵ Didžiosios Britanijos atveju kritikos buvo sulaukęs 1899–1902 m. vykęs anglų–būrų karas, kuriame „anglai, it laukiniai žvėrys, kariauja su burais“⁸⁶. Korespondencijoje, susijusioje su šiuo karu, jaučiamas Pietų afrikiečių palaikymas⁸⁷.

Tokių žinių pasirodymą galima vertinti dvejopai, pirmiausia norint parodyti Pasaulio neteisybę, kad yra ir daugiau tokių nuskriaustųjų kaip lietuviai su Rusijos imperijos jungu; antra, galbūt net susitapatinant su engiamųjų grupe, jaučiant empatiją ir suprantant jų išgyvenimus, remiantis savomis patirtimis.

Išvados

Užsienio lietuvių korespondencijos aptinkama visuose tirtuose leidiniuose. Korespondencijos analizė leidžia matyti, kad tai buvo vienas iš būdų emigrantams palaikyti ryšius su tėvyne, taip pat pastebimas ir noras bei svarbos pasidalinti savo patirtimis ir lietuvių išeivių bendruomenių kūrimosi peripetijomis

⁸³ Uoga. Amerika. *Ūkininkas*, 11 (1897), 173–174; Amerikietis. *Isz Amerikos. Tėvynės Sargas*, 3 (1898), 21–22; Amerikietis. „Isz Amerikos“. *Tėvynės Sargas*, 5 ir 6 (1898), 15.

⁸⁴ Lietuvos sunus: K. Ramanauskas. Amerika. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 16 (1891), 128.

⁸⁵ Kurmis isz Dobilų. Amerika. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 4 (1891), 40.

⁸⁶ Karė anglų ir burų. *Naujienos*, 2 (1901), 14.

⁸⁷ Ibid. A. Burai laimėjo! *Naujienos*, 4 (1902), 24.

suvokimas. Didėjant emigracijos skaičiams ir kuriantis bei stiprėjant išeivijos centrums, didėjant raštingumo lygiui tarp emigrantų, gausėjo ir korespondencijos spaudoje. Tiriamuoju laikotarpiu daugiausia korespondencijos aptinkama ten, kur buvo didesnė išeivių koncentracija – iš JAV ir Didžiosios Britanijos. Korespondencija perduodamos ne tik faktinės žinios, bet ir vertinimai, idėjos bei visuomeninio ir kasdienio gyvenimo atspindžiai, kas suteikia ne tik žinių apie pačius išeivius, bet ir apie jų bendruomenėse vykčius modernėjimo procesus.

Korespondencijose tolydžiai iškyla naujo, modernaus gyvenimo tendencijos. Tai pastebima žiniuose, susijusiose su tautinės sąmonės paieškomis ir pirmiausia tautiniu pagrindu kuriant religinę bendruomenę, su skatinimu steigti etnolingvistines parapijas bei organizacijas, taip solidarizuojantis ir ugdant lojalumą. Tam tikrų tautinės savimonės savitumų fiksuota ir korespondencijose iš Prancūzijos – užčiuopiami identiteto ir kalbos santykio klausimai. Pamažu korespondencijoje ima ryškėti, kad nuo religiniu pagrindu susiformavusių lietuvių bendruomenių pradeda judėti link politiškai diferencijuotos visuomenės, paskatintos laisvamaniškas idėjas platinusio J. Šliūpo (JAV atveju), ir socialistinių idėjų, populiarėjančių tarp darbininkijos. Prie to prisidėjo ir kylantis raštingumo lygis, liberalios bei pasaulietinės spaudos plitimas. Susidūrimas su industrinėmis visuomenėmis lėmė spaudoje pasirodžiusią korespondenciją ir jos turinį, susijusį su švietimo platinimu, jungimusi į profesinių sąjungų veiklą, kova dėl savo teisių, išmokiusi kovoti įvairiose gyvenimo srityse. Galiausiai apčiuopiamas diskriminacijos kursas, su kuriuo susitapatina ir lietuviai kaip viena iš pavergtų tautų.

Literatūra

- Freidheimas 2004 – Peisachas Freidheimas. Lietuvos valstybingumo klausimas lenkų ir lietuvių politinėje emigracijoje po 1863 m. sukilimo. *Lietuvos istorijos metraštis 2002*, 2, 89–120.
- Gellner 1996 – E. Gellner. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai.
- Kučas 1971 – *Amerikos Lietuvių istorija*. Redagavo dr. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Miknys 1995 – Rimantas Miknys. *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, 10. Vilnius.
- Misiūnas 2019 – Remigijus Misiūnas. *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus Animus.
- Nagročkaitė 2016 – Šarūnė Nagročkaitė. Oficialus ir neoficialus diskursas: matoma ir nematoma mokyklos kultūra. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 36, 59–71.
- Navickaitė 2016 – Marija Navickaitė. JAV lietuvių požiūris į kitataučius. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 1 (21), 63–83.
- Norbutas, 1920 – kun. Juozas, Norbutas. *Trumpas memorandum apie Lietuvius Škotijoje*. Mossend, Lanarkshire, n l.
- Pasaulio lietuviai*. Redagavo Petras Ruseckas. Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935.
- Pranciškus Žitkevičius – dailininkas, publicistas, lietuvis. *Krinčino Antano Vienažindžio mokykla*. Prieiga internete [žiūrėta 2020 03 18], http://krincinomokykla.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=203&Itemid=162.

Raguotis 1988 – Bronius Raguotis. „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai bei sąveika (1883–1888 m.) (p. 55–78). In „*Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje*. Vilnius: Mokslas.
 Smith 1994 – Anthony D. Smith. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas.
 Tamošiūnas 1991 – Julius Tamošiūnas. *Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija 1832–1982*. Kaunas: J. Tamošiūnas.

Šaltiniai

- 1892 – Suvienyti Valszczai Žieminės Amerikos. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 13, 104.
 1893 – Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 9, 71–72.
 1893 – Žinios Amerikos. *Ūkininkas*, 7, 56.
 1894 – Iš Svetimų šalių. Amerikoje. *Ūkininkas*, 9, 72.
 1895 – Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 12, 92.
 1895 – Visokios žinios. *Varpas*, 2, 39–40.
 1897 – Amerika. *Ūkininkas*, 11, 174.
 1898 – Amerika. *Ūkininkas*, 2, 31.
 1898 – Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 11, 25.
 1898 – Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 12, 25–27.
 1901 – Karė anglų ir burų. *Naujienos*, 2, 14–15.
 1901 – Pabaiga Straiko. *Tėvynės Sargas*, 1A, 32.
 1901 – Škotija. *Varpas*, 7, 80.
 1902 – Amerikoje. *Tėvynės Sargas*, 7–8, 25–27.
 1904 – Nauja jaunūmenės draugystė. *Varpas*, 4, 63.
 A. 1902 – A. Burai laimėjo! *Naujienos*, 4, 24.
 Amerikietis 1898 – Amerikietis. Amerikoje. *Tėvynės Sargas*, 9, 24–25.
 Amerikietis 1898 – Amerikietis. Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 3, 21–22.
 Amerikietis 1898 – Amerikietis. Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 5 ir 6, 15–16.
 Amerikietis 1900 – Amerikietis. Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 11, 174.
 Amerikietis 1900 – Amerikietis. Iš svetimu šaliu. *Ūkininkas*, 2, 31–32.
 Budrys 1888 – Budrys. Isz lenk. Gaz. „Kraj“ 43 num. 1888 m. *Šviesa*, 6 (8), 221–223.
 Budrys 1889 – Budrys. Audiatur et altera pars. *Varpas*, 2, 22–23.
 Budvietis 1897 – K. A. Budvietis. Lietuwšikos bažnyčios Amerikoje. *Ūkininkas*, 12, 96.
 D 1899 – D. Anglija. *Ūkininkas*, 11, 175.
 D 1899 – D. Anglija. *Ūkininkas*, 10, 157.
 D 1900 – D. Londonas. *Ūkininkas*, 3, 46–47.
 Daug girdjs 1904 – Daug girdjs. Lietuviai svetur. Škotija. *Ūkininkas*, 3, 89–90.
 Daugmatis 1898 – Daugmatis. Iš Amerikos. *Ūkininkas*, 3, 47–48.
 Draugas 1900 – A. Draugas. Straikas. *Tėvynės Sargas*, 10 ir 11, 67–69.
 E 1901 – E. Sviesos Dtė. *Naujienos*, 5, 40.
 Erškėtis 1900 – Erškėtis. Iš Anglijos. *Ūkininkas*, 3, 45–46.
 Erškėtis 1900 – Erškėtis. Iš Anglijos. *Ūkininkas*, 4, 61–62.
 Er-tis 1900 – Er-tis. Skotija (Anglija). *Ūkininkas*, 7, 111.
 Gintautas 1901 – Gintautas. Paryžius. *Varpas*, 4, 44–45.
 Gintautas 1901 – Gintautas. Paryžius. *Varpas*, 7, 81–82.
 Jurgelaitis 1883 – Antanas Jurgelaitis. Gromata isz Amerikos. *Aušra*, 2, 52.
 Jurgelaitis 1884 – Antanas Jurgelaitis. Svetur. Korespondencija Lietuviu isz Amėrikos. *Aušra*, 7–8, 284–286.
 K. P. 1897 – K. P. Londons. *Ūkininkas*, 7, 111.
 Kabė 1897 – Kabė. Amerikos lietuvių „Perstatymas“. *Ūkininkas*, 11, 174.
 Kelmelio bičiulis 1900 – Kelmelio bičiulis. Iš Šveicarijos. *Ūkininkas*, 11, 173–174.

- Kurmis isz Dobių 1891 – Kurmis isz Dobių. Amerika. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 5, 40.
Len 1898 – Jonas Len... Isz Amerikos. *Tėvynės Sargas*, 11, 26–32.
Plunksna 1900 – Plunksna. Iš Škotijos. *Ūkininkas*, 11, 172–173.
Račkauskas 1915 – V. K. Račkauskas. *Amerika arba Rinkinys įvairių faktų, žinotinų Amerikoje gyvenantiems ir čion atkeliaujantiems lietuviams*. New York, N. Y.: „Tėvynės“ spaustuvė.
Radasta 1900 – Radasta. Skotija. *Ūkininkas*, 9, 141–142.
Ramanauskas 1891 – Lietuvos sunus: K. Ramanauskas. Amerika. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 16, 128.
Redakcija 1895 – Redakcija. Iš Londono. *Ūkininkas*, 17, 136.
Špokas 1901 – Špokas. Iš Skotijos. *Naujienos*, 2, 14.
Szliupas 1884 – J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 10–11, 359–366.
Szliupas 1884 – J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 12, 401–406.
Szliupas 1885 – J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 1, 25–29.
Szliupas 1885 – J. Szliupas. Gromatos isz Amėrikos. *Aušra*, 2–3, 75–88.
Uoga 1897 – Uoga. Amerika. *Ūkininkas*, 11, 173–174.
Vabalas 1901 – Vabalas. Iš praeities Anglijos lietuvių. *Naujienos*, 5, 40.

Marija Navickaitė

THE CORRESPONDENCE OF LITHUANIAN EMIGRÉS IN THE ILLEGAL LITHUANIAN PRESS FROM THE END OF THE NINETEENTH CENTURY TO 1904

Summary

At the end of the 19th century, Lithuanian diaspora communities started to grow in Western Europe (Great Britain, France and Switzerland) and the United States, which maintained contact with Lithuania. Contacts developed through the press published in Lithuania Minor. One of the forms of this cooperation was correspondence, which reflected the diverse and multi-layered life of foreign Lithuanians, and the modernisation processes that took place.

The correspondence of emigré Lithuanians in the illegal Lithuanian press has received little historical research. Historians mostly use the correspondence in the Lithuanian emigré press to reconstruct the life of Lithuanian emigrés before the First World War, but the correspondence is invisible as a phenomenon in the illegal Lithuanian press.

The aim of this article is to characterise the discourse of the correspondence of Lithuanian emigrés in the illegal Lithuanian press, to name those revealed on the basis of an analysis of periodicals of liberal-secular publications and Catholic publications, and to name trends in modern life.

During the research period, the correspondence between the USA and Great Britain was found mostly in the illegal Lithuanian press published in Lithuania

Minor. The correspondence conveys not only factual knowledge, but also assessments, ideas and reflections on life, it reveals values which provide knowledge about the emigrés themselves and the problems faced by centres of the diaspora, and it also reveals the modernisation processes caused by emigration.

The correspondence continuously presents information relating to the increase in national awareness, and, above all, the establishment of a religious community on a national basis, and the promotion of the establishment of ethnolinguistic parishes and organisations, and thus solidarity and the development of loyalty. It gradually begins to show that Lithuanian communities formed on the basis of religion moved towards a politically differentiated society. The encounter with industrialised societies led to the appearance in the press of correspondence and content relating to the dissemination of education, joining the activities of trade unions, fighting for rights acquired, and struggling in various areas of life. Finally, the course of discrimination, with which Lithuanians identify as an enslaved nation, is tangible.